

Олег Володимирович Тарасов,
канд. юрид. наук, доцент
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

УДК 340.111.55+341.21

ПЕРСОНАТИВНИЙ ЮРИДИЧНИЙ ФАКТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Стаття присвячена персонологічному дослідженню юридичних фактів на прикладі національного та міжнародного права. Запропоновано загальнотеоретичне визначення юридичного факту і дана класифікація персонативних юридичних фактів.

Ключові слова: правова особа, персонативна правова форма, правова персонологія, персонативний юридичний факт, традиційний юридичний факт, інноваційний юридичний факт.

Персонологічна інтерпретація правової реальності [16] передбачає системний і послідовний розгляд всього комплексу юридичних знань з точки зору суб'єкта права як основоположного і центрального правового явища [1, с. 25–123]. Проблема юридичних фактів посідає особливе місце у правознавстві, тому що саме з ними пов'язують усяке виникнення, зміну й припинення якого-небудь правового феномена [8, с. 103–113]. Не є винятком і персонативна форма буття права. Однак нормоцентристський підхід до права не дозволяє адекватно розкрити персонативну природу юридичних фактів.

Метою статті є введення у науковий обіг персонологічного понятійно-категоріального ряду, який стосується юридичних фактів, а також з'ясування сутності та класифікація персонативних юридичних фактів на прикладі національного і міжнародного права.

Юридичні факти є традиційним об'єктом уваги дослідників, як мінімум, із часів Фрідріха Карла фон Савіньї [9, с. 623]. Спочатку теорія юридичного

факту розроблялася головним чином у межах галузевих національно-правових наук [2; 4; 5; 12, с. 26–241]. Поступово сформувалися загальнотеоретичні підходи до розуміння юридичного факту [6; 7; 10; 11; 18], які використовуються у тому числі й міжнародно-правовою наукою [13, с. 162; 15, с. 456–457; 19, с. 173–228].

Однак дуже серйозним недоліком традиційного підходу до вивчення юридичних фактів є нормоцентризм, що ігнорує принципову важливість суб'єкта права [17]. З точки зору правової персонології у правовій реальності можна виділити три площини – персонативну, нормативну й комунікативну. Будь-який правовий феномен слід розглядати, як мінімум, із цих трьох методологічних позицій. Якщо юрист обмежується лише однією площиною, ігноруючи дві інші, то тим самим відбувається звуження методологічного горизонту наукових досліджень, а на практиці – позбавлення себе цілого набору професійних інструментів для ефективного вирішення правових завдань.

У цьому зв'язку вважаємо цілком коректним класифікувати всі юридичні факти на нормативні, персонативні й комунікативні.

Їх можна коротко визначити у такий спосіб.

Нормативні юридичні факти – це такі життєві обставини, з якими право пов'язує виникнення, зміну й припинення дії правових норм.

Персонативні юридичні факти – це такі життєві обставини, з якими право пов'язує виникнення, зміну й припинення існування правових осіб (суб'єктів права).

Комунікативні юридичні факти – це такі життєві обставини, з якими право пов'язує виникнення, зміну й припинення правовідносин (правових комунікацій).

Персонативні юридичні факти за своїми наслідками класифікуються на персоноутворюючі, персонозмінюючі й персоноприпиняючі.

Персоноутворюючі юридичні факти виконують функцію породження персонативної правової форми у соціальних носіїв правосуб'єктності. Так, з моменту народження людина стає носієм такої персонативної правової форми, як фізична особа, соціальні організації, що сформувалися, з моменту свого заснування або реєстрації – юридична особа, держава та протодержава з моменту утворення – суверенна особа. Хоча історії міжнародного права відомі й особливі випадки, коли персонативна правова форма не повною мірою відповідала характеру соціально-політичного актора. Так, у період з 1870 по 1929 рік. Папа Римський визнавався сувереном, хоча Папська держава вже припинила своє існування у зв'язку з об'єднанням Італії [3]. Це вказує на певну автономність правових форм і соціальних явищ. Завдяки персоноутворюючому юридичному факту соціальний актор долучається до правового життя. Персонативна правова форма дозволяє ідентифікувати його як суб'єкта права. Таким чином, персоноутворюючі юридичні факти залежно від виниклої

персонативної правової форми можуть класифікуватися на антропні¹, корпоративні² й кратостичні (від лат. *кратос* – влада)³.

Відповідно, персонозмінюючі й персоноприпиняючі юридичні факти стосуються перетворення (видозміни) і припинення (ліквідації) персонативної правової форми. Так, смерть людини означає не тільки припинення існування соціального актора, а й ліквідацію самої персонативної правової форми «фізична особа». Розпад держави веде до знищення кратостичної правової форми суверенної особи. Саморозпуск громадської організації приводить до ліквідації корпоративної правової форми юридичної особи.

Вбачаємо доречним використовувати аналогічну класифікацію також і для нормативних та комунікативних юридичних фактів.

За вольовою ознакою персонативні юридичні факти можна поділити на події (наприклад, народження дитини, природна смерть людини та ін.) і діяння. Діяння бувають правомірні (наприклад, прийняття статуту міжнародної міжурядової організації) і неправомірні. Останні поділяються на делікти (або проступки) і злочини (наприклад, злочини проти особи за національним кримінальним правом, агресія за міжнародним правом та ін.).

Розглядаючи проблематику юридичних фактів, слід мати на увазі, що самі по собі різні життєві обставини фізичного, біологічного, соціогуманітарного, економічного, політичного, екологічного, науково-технічного та іншого характеру автоматично не викликають зміни у правовій реальності. Для того, щоб відбулися які-небудь зміни в праві, останнє має зафіксувати («побачити») даний життєвий факт як правозначущу подію. Інакше кажучи, поки право не розпізнає й не включить до себе життєвий факт, останній для права просто не існує. Наприклад, якщо факт загибелі людини залишається невідомим праву, то формально-юридично фізична особа продовжує існувати з усіма наслідками, що випливають звідси. Отже, життєвий факт повинен спочатку знайти правову форму, щоб потім викликати правові наслідки як уже, власне, юридичний факт. А така правова форма може бути або нормативною, або персонативною, або комунікативною.

За правовими системами юридичні факти класифікуються на міжнародно-правові й національно-правові, за правовими сферами (обов'язково в межах однієї правової системи) – на публічно-правові й приватноправові. Безумовно, можлива й більш детальна класифікація за галузями, підгалузями та ін.

¹ Важливим доказом наявності у людини міжнародно-правової форми фізичної особи є вирок Міжнародного воєнного трибуналу у Нюрнберзі від 1 жовтня 1946 р., в якому індивід однозначно визнається суб'єктом міжнародного права [Див.: 23, р. 241–249; 24, р. 154–162].

² Уперше міжнародно-правова персонативна форма юридичної особи в Організації Об'єднаних Націй як суб'єкта міжнародного права була визнана Міжнародним судом ООН у Консультативному висновку «Про відшкодування збитків, яких зазнали на службі ООН» від 11 квітня 1949 р. [Див.: 22, р. 174–220; 24, р. 99–110].

³ Згідно зі ст.1 Конвенції про права і обов'язки держав, яка була укладена в Монтевідео 26 грудня 1933 р., держава як «особа міжнародного права» («person of international law») повинна мати постійне населення, володіти певною територією, урядом і здатністю до вступу у відносини з іншими державами [21, р. 20].

Таким чином, як робочу гіпотезу пропонуємо наступне розгорнуте визначення юридичного факту:

Юридичний факт – це така фізична, біологічна, соціогуманітарна та інша життєва обставина міжнародного й національного характеру, яка, будучи зафіксована в правовій формі, породжує, змінює або припиняє персонативні, нормативні й комунікативні публічно-правові й приватноправові феномени з точки зору їх сутності, форми і змісту.

Треба мати на увазі, що крім традиційних юридичних фактів, які історично фіксували якісь позаправові явища й надавали їм правову форму, тобто йшли слідом за життєвою практикою, відомі також юридичні факти, які самі формують («конструюють») соціальну реальність. Інакше кажучи, традиційні юридичні факти йдуть від життя до права, а юридичні факти, «що конструюють», – від права до життя. Наприклад, засновуючи міжнародну міждержавну організацію, держави спочатку створюють персонативну правову форму міжнародної публічної юридичної особи й лише потім наповнюють її соціальним змістом. Створюється правова оболонка для майбутнього соціального актора – учасника міжнародних відносин. Поєднання персонативної правової форми і її соціального носія означає появу нової правової особи – суб'єкта права. Відбувається планомірне формування соціальної реальності відповідно до правових цілей, з використанням правових методів, заснованих на правових принципах, і в межах чинного права. Безумовно, подібна діяльність вимагає серйозної попередньої підготовки у вигляді фундаментальних досліджень у сфері правового прогнозування, заснованих на новітніх інноваційних юридичних технологіях.

На практиці не завжди можна досягти бажаних результатів. Наприклад, створення Ліги Націй як першої універсальної політичної міжнародної організації з підтримання міжнародного миру й безпеки, на жаль, не запобігло Другій світовій війні. Однак її досвід був врахований при створенні ООН. Діяльність міжнародних трибуналів *ad hoc* стала предметом ретельного вивчення при розробці Статуту Міжнародного кримінального суду як самостійного суб'єкта міжнародного права¹. Набуття Європейським Союзом міжнародної правосуб'єктності з 1 грудня 2009 року² вимагало ліквідації персонативної форми міжнародної юридичної особи Європейського Співтовариства.

Можливі, на жаль, і зловживання персонативною правовою формою. Наприклад, реєстрація фіктивної юридичної особи з метою приховання злочинної діяльності [14]. У практиці міжнародного права відомі спроби поширити суверенну правову форму на субнаціональні територіальні одиниці і, навпаки, прикрити завісою суверенітету масові порушення прав людини й уникнути тим самим міжнародної кримінальної відповідальності. Тому одним із найважливіших завдань правової персонології є дослідження сутності як самої персо-

¹ Ст. 4 Статуту Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. чітко встановлює: «Суд має міжнародну правосуб'єктність» [25, р. 2].

² У ст. 47 Договору про ЄС у редакції Лісабонського договору від 13 грудня 2007 р. закріплено: «Союз має правосуб'єктність» [20, р. 41].

нативної правової форми і її окремих різновидів, так і юридичних фактів, що породжують, змінюють і припиняють дану правову форму.

Таким чином, персонативні юридичні факти можуть бути двох видів: традиційні, що фіксують наявність уже існуючого соціального актора і наділяють його персонативною правовою формою, і інноваційні, що породжують (конституують) за допомогою правових засобів нового соціального актора – носія правосуб'єктності.

Ще раз уточнимо, що життєві обставини можуть бути як позаправовими, так і внутрішньоправовими. Позаправові життєві обставини споконвічно виникають за межами правової реальності й, лише будучи зафіксованими в правовій формі, тобто інкорпорованими в право, здатні породжувати, змінювати або припиняти ті чи інші правові феномени. Внутрішньоправові життєві обставини споконвічно виникають у межах правової реальності, тобто вже мають необхідну правову форму, щоб безпосередньо породжувати, змінювати або припиняти правові феномени, а через них цілеспрямовано впливати на соціальне середовище.

Підсумовуючи викладене, пропонуємо як робочу гіпотезу такі загальнотеоретичні визначення традиційного й інноваційного персонативного юридичного факту.

Традиційний персонативний юридичний факт – це така позаправова життєва обставина міжнародного й національного характеру, яка, будучи зафіксована в персонативній правовій формі, породжує, змінює або припиняє персонативні публічно-правові й приватноправові феномени з точки зору їх сутності, форми і змісту.

Інноваційний персонативний юридичний факт – це така життєва обставина міжнародно-правового й національно-правового характеру, яка безпосередньо породжує, змінює або припиняє персонативні публічно-правові й приватноправові феномени з позицій їх сутності, форми й змісту і через них цілеспрямовано впливає на соціальне середовище, що оточує правову реальність.

Подальші персонологічні дослідження дозволять не тільки прояснити персонативну природу юридичних фактів, а й розширять теоретико-методологічні уявлення про сутність нормативних і комунікативних юридичних фактів, а в практичному плані сприятимуть розробленню відповідних правових інструментів для вирішення повсякденних завдань юриспруденції.

Список літератури: 1. Архипов С. И. Субъект права / С. И. Архипов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 469 с. 2. Аюева Е. И. Некоторые аспекты категории юридического факта / Е. И. Аюева // Правоведение. – 1985. – № 4. – С. 70–74. 3. Байков А. Л. Современная международная правоспособность папства в связи с учением о международной правоспособности вообще : Историко-догматическое исследование / А. Л. Байков. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1904. – 25+461 с. 4. Баринов О. В. Юридические факты в советском трудовом праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / О. В. Баринов. – Л., 1980. – 190 с. 5. Воронина Н. П. Правообразующие юридические факты в советском жилищном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. П. Воронина. – Свердловск, 1982. – 182 с. 6. Гордеев В. В. Критерии классификации юридических фактов / В. В. Гордеев // Право України. – 2012. – № 3-4. – С. 396–403. 7. Завальний А. Юридичні факти : історичні та сучасні аспекти розуміння / А. Завальний // Право Укра-

їни. – 2006. – № 1. – С.113–116. **8.** Зинченко С. А. Юридические факты в механизме правового регулирования / С. А. Зинченко. – М. : Вольтер Клувер, 2007. – 152 с. **9.** Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / О. С. Иоффе. – М. : Статут, 2000. – 777 с. **10.** Исаков В. Б. Проблемы теории юридических фактов : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01 / В. Б. Исаков. – Свердловск, 1985. – 392 с. **11.** Кикоть Г. Проблема класифікації юридичних фактів у сучасній теорії права / Г. Кикоть // Право України. – 2003. – № 7. – С. 29–33. **12.** Красавчиков О. А. Категории науки гражданского права. Избранные труды / О. А. Красавчиков : у 2-х т. Т. 2. – М. : Статут, 2005. – 494 с. **13.** Лукашук И. И. Международное право. Общая часть / И. И. Лукашук. – М. : Изд-во БЕК, 1996. – 371 с. **14.** Лысенко В. В. Фиктивные фирмы (криминалистический анализ) / В. В. Лысенко. – К. : Парламентское изд-во, 2002. – 112 с. **15.** Міжнародне право. Основи теорії / за ред. В. Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2002. – 608 с. **16.** Тарасов О. В. Міжнародно-правова персонологія в контексті загальної правової персонології / О. В. Тарасов // Проблеми законності. – 2009. – Вип. 101. – С. 202-208. **17.** Тарасов О. В. Персоноцентризм як метод міжнародно-правової персонології / О. В. Тарасов // Проблеми законності. – 2010. – Вип. 110. – С. 166–172. **18.** Чувакова А. М. Юридические факты, фактические составы и их дефекты / А. М. Чувакова. – Одесса : Феникс, 2009. – 112 с. **19.** Шуршалов В. М. Международные правоотношения / В. М. Шуршалов. – М. : Междунар. отнош., 1971. – 240 с. **20.** Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union (2010/C 83/01) // Official Journal of the European Union. – 2010. – Vol. 53. – P. 1–388. **21.** Convention on the Rights and Duties of States // League of Nations Treaty Series. – 1936. – Vol. 165. – P. 20–43. **22.** International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1949 April 11. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations – Advisory Opinion. – Leyden, 1949. – P. 174–220. **23.** Parlett K. The Individual in the International Legal System: Continuity and Change in International Law / K. Parlett. – Cambridge: Cambridge University Press, 2011. – XLII+413 p. **24.** Portmann R. Legal Personality in International Law / R. Portmann. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – XXIV+333 p. **25.** The Rome Statute of the International Criminal Court. – The Hague: International Criminal Court, 2002. – VI+74 p.

ПЕРСОНАТИВНИЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ФАКТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ И МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Тарасов О. В.

Статья посвящена персонологическому исследованию юридических фактов на примере национального и международного права. Предложено общетеоретическое определение юридического факта и дана классификация персонативных юридических фактов.

Ключевые слова: правовое лицо, персонативная правовая форма, правовая персонология, персонативный юридический факт, традиционный юридический факт, инновационный юридический факт.

PERSONATE LEGAL FACT: THE THEORETICAL, METHODOLOGICAL, AND INTERNATIONAL LEGAL DIMENSION

Tarasov O. V.

The article is devoted to the study of the legal facts on the ground of legal personology on base of examples from national and international law. The general theoretical definition of a legal fact and classification of personate legal facts have been proposed.

Key words: legal person, personate legal form, legal personology, personate legal fact, the traditional legal fact, innovative legal fact.

Надійшла до редакції 28.03.2014 р.